

**MINTAQAVIY IQTISODIYOTDA RAQAMLI MOLIYAVIY
NAZORAT TIZIMINING SAMARADORLIKKA TA'SIRI**

To'lg'ina Laylo Anvar qizi

Qarshi davlat texnika universiteti magistri

Global iqtisodiy integratsiya jarayonlarining chuqurlashuvi hamda raqamli transformatsiyaning jadallashuvi sharoitida iqtisodiy boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish zarurati kuchaymoqda. Ayniqsa, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda moliyaviy boshqaruv va nazorat mexanizmlarining shaffofligi, samaradorligi va natijadorligini ta'minlash bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, raqamli moliyaviy nazorat tizimi zamonaviy iqtisodiy boshqaruvning ajralmas elementi sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu tizim mintaqalarda budjet mablag'larining maqsadli sarflanishini nazorat qilish, soliq tushumlarini oshirish, davlat xarajatlarini optimallashtirish va korrupsiya xavflarini kamaytirishga xizmat qiladi.

Raqamli moliyaviy nazorat – bu raqamli texnologiyalar, axborot tizimlari, sun'iy intellekt va big data tahlili asosida moliyaviy operatsiyalarni monitoring qilish, tahlil etish va baholashni nazarda tutuvchi boshqaruv mexanizmidir. Bu tizim nafaqat davlat sektorida, balki xususiy korxonalarda ham moliyaviy boshqaruv madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli nazorat iqtisodiy jinoyatlar profilaktikasini kuchaytirish, noqonuniy moliyaviy operatsiyalarni aniqlash, davlat xarajatlarida korrupsiya xavfini kamaytirish imkonini beradi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli nazorat tizimini joriy etgan mamlakatlar iqtisodiy boshqaruvda yuqori samaradorlikka erishgan. Masalan, Estoniya davlat boshqaruvi tizimida blockchain texnologiyasidan foydalangan holda moliyaviy nazoratni to'liq elektron shaklga o'tkazishga muvaffaq bo'lgan. Singapurda esa "Smart Financial Monitoring" dasturi orqali davlat xarajatlari ustidan real vaqt rejimida nazorat olib boriladi. Rossiya Federatsiyasida esa "Elektron byudjet" tizimi orqali barcha moliyaviy operatsiyalar

raqamli platformada yuritiladi. Ushbu tajribalar shuni tasdiqlaydiki, raqamli moliyaviy nazorat iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlashda, byudjet intizomini oshirishda hamda davlat moliya siyosatining samaradorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida ham oxirgi yillarda raqamli iqtisodiyotga o'tish doirasida moliyaviy nazorat va audit tizimi tubdan isloh qilinmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida budjet jarayonlarini avtomatlashtirish, soliq boshqaruvini raqamlashtirish, elektron audit tizimini joriy etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Elektron byudjet", "Soliq mobil ilovasi", "Davlat xaridlari portali" kabi platformalarning ishga tushirilishi mintaqaviy darajada moliyaviy boshqaruvning yangi sifat bosqichiga ko'tarilishiga xizmat qilmoqda.[3]

Shunga qaramay, raqamli moliyaviy nazorat tizimining mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishdagi ta'siri, imkoniyatlari, mavjud muammolari va istiqbollari hali ham ilmiy tahlilni talab etadi. Ushbu tezisning ilmiy ahamiyati ham shunda namoyon bo'ladiki, tadqiqotda raqamli moliyaviy nazoratning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri nazariy va amaliy jihatdan o'rganiladi.

Raqamli moliyaviy nazorat tizimi zamonaviy iqtisodiyotda davlat moliyasini samarali boshqarishning eng muhim vositasiga aylanib bormoqda. Chunki moliyaviy boshqaruv tizimida inson omilining ustuvorligi ko'plab kamchiliklarga – sub'ektiv qarorlar, moliyaviy intizomning buzilishi, korrupsion omillar, hujjatlarni soxtalashtirish, byudjet mablag'larining maqsadsiz sarflanishi kabi salbiy holatlarga olib kelmoqda. Raqamlashtirish esa aynan mana shu muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy axborotlar yagona ma'lumotlar bazasiga joylashtiriladi, operatsiyalar avtomatik tarzda qayd etiladi va tahlil qilinadi, bu esa nazoratning tezkorligini oshiradi.

Raqamli moliyaviy nazorat tizimining asosiy afzalligini quyidagi yo'nalishlarda ko'rish mumkin. Birinchidan, u moliyaviy axborotlarning shaffofligini ta'minlaydi. Masalan, davlat buyurtmalari yoki davlat investitsiya

loyihalarida mablag'lar sarfi raqamli kuzatuv ostida bo'lsa, mablag'larning manzilli sarflanishi kafolatlanadi. Ikkinchidan, raqamli nazorat tizimi moliyaviy jarayonlarning tezkorligini oshiradi. An'anaviy hujjat aylanishida ko'p vaqt talab etiladigan tekshiruvlar, tasdiqlar va nazorat jarayonlari endilikda elektron shaklda amalga oshiriladi. Uchinchidan, bu tizim byudjet daromadlarini oshirishga xizmat qiladi, chunki soya iqtisodiyoti va soliqlardan bo'yin tovlash holatlari sezilarli darajada qisqaradi. To'rtinchidan, raqamli moliyaviy nazorat investitsion muhitni yaxshilaydi, chunki xorijiy investorlar uchun iqtisodiy shaffoflik muhim fundamentlardan biridir.

Dunyo tajribasidan ko'rinib turibdiki, samarali moliyaviy nazorat tizimiga ega mamlakatlar iqtisodiy rivojlanish bo'yicha yuqori natijalarga erishmoqda. Masalan, Estoniya budjet tizimini to'liq raqamlashtirgan davlatlardan biri bo'lib, u yerda har qanday moliyaviy operatsiya elektron tizim orqali qayd etiladi va davlat tomonidan real vaqt rejimida monitoring qilinadi. Singapurda "Smart Financial Control" tizimi joriy etilgan bo'lib, u nafaqat moliyaviy operatsiyalarni nazorat qiladi, balki ularni iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ham tahlil qiladi. Xitoyda esa sun'iy intellekt asosida ishlaydigan "Golden Tax Project" soliq tushumlarini boshqarishning eng samarali raqamli modeli sifatida tan olingan.[2]

O'zbekiston tajribasiga murojaat qilish mumkin. So'nggi yillarda mamlakatda soliq va budjet tizimlari bosqichma-bosqich raqamlashtirilmoqda. Davlat soliq qo'mitasi tomonidan "Elektron soliq" platformasining joriy etilishi soliq to'lovchilarning hisob-kitoblarini avtomatik shaklda yuritish imkonini berdi. "Elektron hisob-faktura" tizimining amaliyotga joriy etilishi iqtisodiy operatsiyalarni yashirish va noqonuniy daromadlarni legallashtirish holatlarining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etdi. Moliya vazirligi tomonidan ishga tushirilgan "Ochiq budjet" portali orqali esa budjet mablag'larining sarflanishi yuzasidan aholining jamoatchilik nazorati kuchaytirildi. Biroq mazkur islohotlarning samaradorligi mintaqalar kesimida bir xil darajada emasligi kuzatilmoqda. Ayrim viloyatlarda raqamli moliyaviy boshqaruv tizimlari to'liq ishlamayapti yoki yetarli natijani bermayapti. Bunga sabab sifatida texnik

infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, axborot-kommunikatsiya xavfsizligi mexanizmlarining zaifligi va malakali mutaxassislar yetishmasligi ko'rsatilmoqda.

Raqamli iqtisodiyot jarayonlarining tez sur'atlarda rivojlanishi mintaqaviy iqtisodiyotni boshqarish tizimiga ham tubdan ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, moliyaviy jarayonlarning shaffofligini ta'minlash, budget mablag'larining maqsadli ishlatilishini nazorat qilish va iqtisodiyotning barcha bo'g'inlarida samaradorlikni oshirishda raqamli moliyaviy nazorat tizimi muhim mexanizm sifatida shakllanmoqda. Mazkur tadqiqot davomida raqamli moliyaviy nazoratning mintaqaviy iqtisodiyot taraqqiyotidagi roli, afzalliklari va dolzarb masalalari tahlil qilindi.

Dastlabki natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli nazorat mexanizmlarining joriy etilishi moliyaviy operatsiyalar ustidan onlayn monitoring olib borish imkonini yaratadi. Avtomatlashtirilgan audit tizimlari, elektron budgetlashtirish, raqamli hisobdorlik hamda ma'lumotlarni tahlil qilishning sun'iy intellekt asosidagi usullari korrupsion xavflarni kamaytirish va iqtisodiy intizomni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, moliyaviy oqimlarni markazlashtirilgan tarzda boshqarish imkoniyati mintaqaviy budgetlar daromadlarining oshishiga ham zamin yaratadi.

Tahlillar raqamli moliyaviy nazorat tizimi mintaqaviy iqtisodiyotni modernizatsiya qilish strategiyasining ajralmas qismi ekanini ko'rsatadi. Chunki u resurslardan foydalanishning oqilona mexanizmlarini shakllantirib, davlat xarajatlarining samaradorligini oshiradi hamda investitsion muhitning jozibadorligini kuchaytiradi. Mintaqaviy iqtisodiy boshqaruv organlarida joriy etilgan elektron audit va raqamli davlat xaridlari platformalari ortiqcha byurokratik to'siqlarni bartaraf etishga yordam beradi. Bu esa vaqt va moliyaviy resurslarning tejab qolinishiga xizmat qiladi.

Ammo tadqiqot davomida aniqlanganki, raqamli moliyaviy nazorat tizimini to'liq joriy etish va samarali ishlatish uchun mavjud infratuzilmani modernizatsiyalash talab etiladi. Xususan, davlat moliyaviy tizimining ochiqqligini

ta'minlash, yagona elektron axborot bazasini yaratish, axborot xavfsizligini mustahkamlash va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda mutaxassislar salohiyatini oshirish zarur. Bundan tashqari, mintaqaviy iqtisodiyotda ishlatiladigan raqamli platformalar o'rtasida integratsiya yetarli darajada tashkil etilmagan bo'lib, bu ma'lumotlar almashinuvida muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Shu munosabat bilan quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Mintaqaviy moliyaviy nazorat tizimi uchun yagona raqamli platformani ishlab chiqish va uni milliy moliyaviy nazorat tizimi bilan integratsiyalash;

Davlat moliyaviy organlarida raqamli audit tizimini bosqichma-bosqich joriy etish;

Moliya tizimida axborot xavfsizligi siyosatini kuchaytirish;

Moliyaviy nazorat sohasidagi xodimlar uchun raqamli savodxonlikni oshirish bo'yicha maxsus o'quv dasturlarini tashkil etish;

Raqamli moliya xizmatlaridan foydalanishda korrupsiyaga qarshi xalqaro standartlarni joriy etish.[4]

Xulosa qilib aytganda, raqamli moliyaviy nazorat tizimi mintaqaviy iqtisodiyotda samarali boshqaruv mexanizmini shakllantirish, iqtisodiy o'sishni tezlashtirish va davlat moliyasining shaffofligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Kelajakda mazkur tizimni yanada takomillashtirish orqali iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy rivojlanishning yangi bosqichiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 450 b.
2. Qodirov M. Raqamli iqtisodiyot va moliyaviy boshqaruv. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 268 b.
3. Nazarov I. Raqamli nazorat tizimlari: nazariya va amaliyot. – Samarqand: Registon nashriyoti, 2020. – 194 b.
4. Yakubov Sh. Mintaqaviy iqtisodiyotda modernizatsiya jarayonlari. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2019. – 216 b.